

հրացանածիդ զնդերը և բերդային կազմակերպւող մասերը: Այլ և, դանադան կէտերում, կազմակերպւում էին այրուծիի, հրետանիի և տեխնիկական որոշ մասեր: Կարսի բերդապետ նշանակւած էր զօր. Դէյեւը, որ համարւում էր Կարսի բերդային ամրութիւնների ամենից լաւ ծանօթ զինուորականներից մէկը: Նրա կողքին կոմիսար էր Մ. Արզումանեանը*):

Ճակատի ընդհանուր հրամանատարութիւնը մնում էր նախկինը. ընդհանուր հրամանատար էր զօր. Օդիշելիձէն, որ նստում էր էրզրումում: Կովկասեան բանակի հրամանատարն էր՝ զօր. Պրօււալսկին: Բանակի կազմակերպութեան ու հրամանատարութեան ձևը պահւել էր անփոփոխ, բայց, ըստ հուլիսեան, ուսուսական բանակ այլևս գոյութիւն չունէր. կար, համեմատաբար կազմակերպւած հայկական կորպուսը, կիսակազմակերպ վրացական կորպուսը և անւանական, տակաւին սաղմային վիճակի մէջ՝ մահմետական զօրամասը:

Թէ այս ուժերին ի՞նչ էին հակադրում թիւրքերը, դժւար է ասել: Ըստ զեդ. Լարչէի, 1918թ. սկզբին Վեհիբ փաշայի հրամանատարութեան տակ կային (Յրդ բանակը) հազիւ 10,000 կուռդներ, որոնց թիւը մարտին հասաւ 25,000-ի: Նոյն Լարչէի հաշուով, զօր. Նազարբէգեանը Վեհիբ փաշայի բանակի դէմ ունէր ոչ աւելի, քան 17,000 զինուոր՝ Կարս-Սարըղամիշ ճակատի վրա: Բացի թւականից, թիւրքերն ունէին և մի շարք ուրիշ խոշոր առաւելութիւններ. նախ նրանք շատ լաւ ծանօթ էին մեր ճակատի ու թիկունքի վիճակին. մերձաւոր և հեռաւոր թիկունքում ունէին մահմետականների համակրանքն ու աջակցութիւնը: Թիւրք բանակի կորովը բարձր էր, մինչդեռ մեր զօրամասերի մէջ դեռ թարմ էին ուսւ բանակի քայքայման հիմքերը: Վերջապէս, թիւրք զօրքը ունէր հմուտ հրամանատարութիւն ու մէկ կամք, մինչդեռ Կովկասում տիրում էր բազմիշխանութիւն կամ անիշխանութիւն և չկար միացնող ու ղեկավարող ուժեղ ձեռք: (Ռազմամակաւի քարտէսը տես էջ 76):

Այս դրութեան մէջ, խախտելով զինադադարի պայմանները, յունւարի վերջերին թիւրքերը անցան յարձակման Երզնկայի ճակատում, որը ունէր աւելի քան 70 կիլոմետր երկարութիւն, էրզրումից կտրւած էր մօտ 150 կիլոմետր տարածութեամբ և բռնւած էր հայկական ցանցառ զօրամասերով, որոնք ստիպւած էին պաշտպանել նաև ճանապարհները քիւրդ հրոսախմբերի յարձակումներից: Մեր զօրքերը ցոյց տւին կատաղի դիմադրութիւն: Միաժամանակ բարձր հրամանատարութիւնը բողոքեց զինադադարի խախտման դէմ, բայց Վեհիբ փաշան պատասխանեց, թէ ինքը ստիպւած է առաջ շարժւել միայն մահմետականների կեանքը հայերից պաշտպանելու նպատակով: «Ես կարող եմ ձեզ վստահացնել, աւելացնում էր նա, որ Երզնկայի զինադադարի համաձայնութիւնը ամբողջապէս մնում է իր ոյժի մէջ. իր

*) 1918 թ-ի կովկասեան ֆակաւի կազմի, դասաւորութեան և պատերազմական գործողութիւնների մասին ամփոփ տեղեկութիւններ կարելի է գտնել զօր. Գ. Ղարաբեանի արդէն յիշւած գրքում և ֆրանսացի գեդ. Լարչէի վերևիշւած մեծահատոր ուսումնասիրութեան մէջ: